

Beszámoló**„A »nemzeti filozófia« toposza a magyar filozófiatörténetben”****című kutatás (K 69236) eredményeiről****(2007–2010)*****Célok***

Pályázatom a magyar filozófiatörténet „nemzeti filozófiai” vonulatának föltárására irányult: a magyar bölcsellettörténet „nemzet” és „filozófia” fogalmait egymással tartalmi összefüggésbe állító teljesítményeinek földolgozására vállalkozott. A magyar bölcséleti múlt azon szövegeit kísérelte meg tehát újraértelmezni, amelyek a par excellence „nemzeti tartalmú”, sajátképpen „magyar jellegű” filozófia megteremtését tűzték célul maguk elé. A pályázat kiinduló előföltevése szerint ez a „nemzeti filozófiai” vonulat a magyar filozófiatörténet önálló részahagyománya: nacionalizmustörténeti, történeti és filozófiai vizsgálatra egyaránt érdemes, zárt tradíciója. A kutatás előrehaladtával ez az előföltevés nem igazolódott: a magyar filozófiában a „nemzeti filozófia” gondolata nem annyira kontinuos tradíciónak, mint inkább diszkontinuos toposznak bizonyult. (Lásd a mellékelt monográfia Előszavát.)

Az elvégzett munka mindazonáltal átfogóan újraolvasta és új fénybe állította a hazai bölcsellettörténet 19. század elejétől a 20. század közepéig ívelő szakaszának meghatározó teljesítményeit.

Eredmények

A pályázat keretében újraolvasott és új fénybe állított teljesítmények, történeti sorrendbe rendezve és csak felsorolásszerűen megemlítve, a következők.

Először, mintegy a szűkebb történet előtörténeteként, Apácai Csere János „enciklopédiájával” foglalkoztam: a „nemzeti filozófia” első, nem szubsztantivista, a nemzeti nyelvet és az idegen filozófia recepcióját összekapcsoló programját ismerve föl benne. Azután, még mindig afféle előzményként, Budai Ferenc „Rostá”-jának nemzetfölfogását rekonstruáltam: a 18. század vége és a 19. század eleje Kant-vitájának híres-hírhedt antikantiánus művében a megszülető „nemzeti filozófiai” törekvés alapját képező zárt nemzetfölfogást azonosítva. A következőkben a reformkori Akadémia filozófiai vitáit elemeztem, az érvelésekben a „magyar filozófia” terminusának három jelentésváltozatát különítve el: a nemzeti nyelven írott „magyar nyelvű filozófiát”, a hazai kultúra újonnan intézményesítendő szférájaként fölfogott „intézményes magyar filozófiát” illetve a sajátképpen magyar, a nemzet karakterével adekvát nemzeti bölcséletnek tekintett „magyar nemzeti filozófiát”.

Ezt követően tértem rá Hetényi János és Szontagh Gusztáv filozófiájára: a reformkorban kialakuló, a neoabszolútizmus korában pedig hegemón pozícióba kerülő, önmagát intézményes „iskolának” tekintő csoportosulás „egyezményes-harmonisztikus” bölcséletét – a hagyományos értelmezések nyomán – a magyar „nemzeti filozófia” első meghatározó teljesítményeként interpretálva. Közvetlenül ehhez kapcsolódva az „egyezményesek” leghatározottabb vitapartnerére, Erdélyi Jánosra vettem pillantást: – a hagyományos értelmezésekkel vitatkozó – érvelésem szerint ugyanis Erdélyi filozófiafogalma a „nemzeti filozófia” elképzelésének éles bírálata ellenére, a „nemzet” és „filozófia” között közvetlen összefüggést tételezve, bizonyos értelemben maga is kapcsolatban marad a „nemzeti filozófia” gondolatával. A következő két, általam elemzett teljesítmény azután összetartozik: a „nemzeti filozófia” két legjelentősebb századfordulós alakjának, Böhm Károlynak és Alexander Bernátnak a bölcselete. Az előbb a pozitívizmus és a neokantianizmus összeegyeztetésével kísérletező, majd a badeni neokantiánus iskola törekvéseivel rokon

értékfilozófiát kidolgozó Böhm rendszerépítő kísérleteinek mélyén a sajátképpen magyar „nemzeti filozófia” megteremtésének törekvését igyekeztem kimutatni. A korszak legpozicionáltabb gondolkodójaként és a hazai bölcséleti intézményrendszer kiépítőjeként számon tartott Alexander törekvéseit ugyancsak a filozófia hazai meghonosításának kísérleteiként próbáltam értelmezni. A két teljesítmény ugyanakkor egymással határozottan ellentétesnek látszó „nemzeti filozófiai” álláspontokat mutatott be számomra: egyfelől az önálló magyar bölcséleti rendszer kidolgozását, másfelől a nyugati filozófia irányzatainak teljesítményeinek meghonosítását elsődlegesnek tekintő fölfogást állította szembe egymással. A századfordulónál-századelőnél időztem ezután is: a pedagógus Imre Sándor, a filozófus Palágyi Menyhért és az esztéta Pekár Károly művének háttérében egyaránt a sajátképpen „nemzeti bölcsélet” koncepcióját kimutatva. Következő földolgozásom a századelő szubtilis teljesítményével, Fülep Lajos „nemzeti művészeti” koncepciójával foglalkozott: az egyetemes és nemzeti finom dialektikáját érvényesítő elméletben az ellenkulturális újidealizmus hatását ismerve föl. A történet két háború közötti korszakának két főszereplője ábrázolásomban Karácsony Sándor és Prohászka Lajos. Kettejük összekapcsolását több szempont is plauzibilissá tette: hogy azonos generációhoz tartozó gondolkodóként mindkettejük munkássága a korszak fölerősödő nemzetkarakterológiai vitáinak háttére előtt születik; hogy diszciplináris tekintetben mindketten a pedagógia tudományának művelői; s hogy végül mindketten a német gondolkodással oppozícióban igyekeznek megragadni a sajátosan magyar gondolkodást. Ugyanakkor azonban, mint eredményeim bizonyítják, az ázsiai/magyar és az indogermán/német észjárást szembehelyező, a korabeli áramlatokkal tudatosan szakítani próbáló, sajátképpen „magyar” rendszer kialakítására törekvő Karácsony eljut a „nemzeti filozófia” gondolatáig, a német vándort és a magyar bujdosót szembeállító, voltaképpen a kortársi német szellemtudományos diskurzus részét képező esszét alkotó Prohászka ellenben megáll előtte.

A második világháború után a „nemzeti filozófia” reformkorban megszületett és a két háború közötti korszakig virulens elképzelése hirtelen ellehetetlenül: a sajátképpen magyar „nemzeti filozófia” gondolata egy csapásra elveszíti plauzibilitását, és kikerül a lehetséges diskurzusok köréből. Az ehhez vezető folyamatban, mint záró gondolatmenetem kimutatni igyekezett, kiemelkedő szerepet játszik Bibó István munkássága. A harmincas évektől meginduló és a koalíciós korszakban kiteljesedő publicisztikájával-esszéisztikájával Bibó ábrázolásomban a „nemzeti filozófiának” mintegy gondolati alapját semmisíti meg: a „közösségi alkatra” vonatkozó hagyományos diskurzust lehetetleníti el.

Publikációk

A pályázati támogatás időszakában, mint a megfelelő mellékletből kitűnik, összesen 27 tudományos közleményem született: két könyv, egy akadémiai doktori értekezés, hét könyvfejezet, tizenhárom folyóiratcikk és négy konferencia-előadás. Beszámolóm anyagához közülük egyet csatolok, a legfontosabbat: a pályázati projekt tárgyára irányuló kutatásaim eredményeit átfogóan összefoglaló monográfiám szövegét.

Budapest, 2010. júliusában

Perecz László